

УДК 1(44)(092)«17/18»

<https://doi.org/10.33989/2075-1443.2024.48.308035>

ORCID ID: 0000-0002-4635-4643

Сергій Шейко

ШЕЙКО Сергій Володимирович – кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Полтавського державного аграрного університету. Сфера наукових інтересів – історія української та зарубіжної філософії, філософія науки та освіти.

КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЇ «ВСЕЗАГАЛЬНОЇ КОНКРЕТНОСТІ» У ФІЛОСОФІЇ ВОЛЬТЕРА

У статті подається критичний аналіз концепції «всезагальної конкретності» у філософії Вольтера. Розкривається зміст онтологічних та гносеологічних основ світогляду Вольтера в його історико-філософських пошуках. Абстрактний характер принципів деїзму та «всезагальної єдності» у філософії французького просвітника є результатом впливу односторонності представників емпіризму та раціоналізму. Вольтер та його однодумці в своїх філософських побудовах, стверджував Гегель, виходили з принципу всезагальності та втілення поняття «дотепності», а німці – опиралися на можливість критики чистого розуму. Потенційні можливості концепції «всезагальної конкретності» у світогляді Вольтера становлять основу його теоретичної та практичної філософії, зокрема існування людини, моральності та свободи волі.

Ключові слова: Вольтер, французьке Просвітництво, філософія, всезагальна конкретність, деїзм, онтологія та гносеологія, емпіричне та раціональне, закономірність, дотепність, свобода волі.

Вступ. Критичний аналіз становлення філософських концепцій минулого має велике значення для розвитку та уточнення змісту сучасних філософських парадигм. Важливе місце в дослідженні історичних етапів формування основ філософського пізнання належить критичному розгляду концепції «всезагальної конкретності» у французькому Просвітництві XVIII ст., зокрема, у творчості Вольтера.

© С. В. Шейко, 2024

Видатний німецький філософ Гегель на початку XIX ст. в «Лекціях із історії філософії» доводив, що французька філософія цього історичного періоду була живою, дотепною, рухливою, спрямовувалась проти існуючих уявлень і «закріплених думок», сповіщала «свідомість чистої свободи» (Гегель, 1935, с. 382). В основі філософської творчості Вольтера знаходимо впевненість, що все існуюче складає «сутність самосвідомості», яка вимагає системного підходу до з'ясування результатів пізнання та втілення принципу «всезагальної конкретності».

Аналіз досліджень і публікацій. Процес становлення концепції цілісності пізнання у філософії Вольтера складає предмет критичного аналізу у творчості Г. Гегеля та його попередників: німецьких ідеалістів кінця XVIII – початку XIX ст. І. Канта, І. Г. Фіхте, Ф. Й. Шеллінга та сучасних філософів XX – XXI ст., зокрема –І. Бичка (Бичко, Бойченко, & Табачковський, 2001), В. Гусева (Гусев, 1998), Ю. Кушакова (Кушаков, 2006), М. Поповича (Попович, 2010), В. Шинкарука (Шинкарук, 1977).

Гегель в «Лекціях із історії філософії» глибоко проаналізував основні етапи становлення філософської концепції «всезагальної конкретності» Вольтера. Німецький філософ доводив, що саме у творчості засновника французького Просвітництва маємо достатні уявлення щодо конкретної єдності, оскільки вона становить протилежність абстрактним метафізичним судженням. У філософії Вольтера чітко прослідковуються три основні періоди формування принципу цілісного характеру пізнання, а саме: негативний, позитивний і конкретно-філософський. Гегель констатував, що при визначенні сутності «конкретного» присутні два основних підходи. Насамперед, це «конкретність ідеї та наявність у ній духу» – логико-теоретичне пояснення, а в іншому розумінні – змістовність поняття має бути «наявною», по суті предметною. Діалектичне визначення сутності конкретного відображується в мисленневих формах самосвідомості.

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності критичного аналізу концепції «всезагальної конкретності» у творчості Вольтера, як достатньої основи становлення теоретичної та практичної філософії французького Просвітництва XVIII ст. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: проаналізувати основні етапи формування принципу конкретної єдності у філософських пошуках французького мислителя, виявити впливи сенсуалізму й раціоналізму на становлення онтологічної та пізнавальної проблематики, а також конструктивні переваги та обмеженість концепції «всезагальної конкретності» у творчості Вольтера.

Методологією дослідження слугують принципи діалектичної єдності історичного та логічного, аналізу та синтезу, сходження від абстрактного до конкретного. Для вирішення конкретних завдань дослідження використано також принципи об'єктивності, всебічного розвитку, системності.

Результати. Філософська концепція «всезагальної конкретності» Вольтера сформувалась на основі ґрунтовного дослідження онтологічних

та епістемологічних проблем, з'ясуванні взаємовідношення емпіричного та раціонального, необхідності та свободи волі людини. Вольтер оцінював попередню метафізичну філософію XVII ст. із позицій скептицизму та критицизму. Метафізика відрізнялася схоластичним характером, відстоювала догматичне мислення та була відірвана від суспільно-історичної практики. Філософський світогляд XVII початку XVIII ст. характеризувався односторонністю: з одного боку – емпіризм, що ґрунтувався на вивченні наукових фактів, а з іншого – раціоналізм, що приймав за основу теоретичні узагальнення. Система наукового філософського знання була відсутня в першій половині XVIII ст. Засновник французького Просвітництва називав метафізику «романом розуму».

Вольтер у праці «Філософські листи» надавав перевагу чуттєвому та дослідному пізнанню, стає прихильником філософії емпіризму та сенсуалізму англійських мислителів XVII ст. Ф. Бекона та Дж. Локка. Він називав Ф. Бекона «великим філософом», «батьком експериментальної філософії». У філософії Дж. Локка Вольтер відзначав «точну логіку» його міркувань і «мудрий методичний розум». Просвітник високо оцінював здобутки філософії науки англійського мислителя І. Ньютона, який створив «величну теорію руху» та принцип тяжіння. В ньютонівській концепції не існує божественного першопочтовку, оскільки в цьому немає необхідності. Він відкрив методи підведення нескінченності під математичний вираз, що називається диференціальним та інтегральним обчисленням. Все ж таки англійський науковець не заперечував існування Бога та запевняв, що загальною основою наукових відкриттів є божественне одкровення.

Критикуючи раціоналізм Р. Декарта, Вольтер доводив, що в картезіанській філософії процес мислення наповнений метафізичними поняттями, абстрактними ідеями. Він запевняв, що Картезій помилявся при визначенні сутності душі, доказів існування Бога та наявності вроджених ідей. Вольтер цінував у раціоналістичній концепції Р. Декарта метод дослідження та «дух послідовності». Французький просвітник вважав, що голландський мислитель Б. Спіноза став «жертвою геометричного розуму», тобто перебільшена раціоналістичних можливостей та навіть не намагався проводити аналіз загальних основ буття. Вольтер запевняв, що в пантеїстичній концепції Б. Спінози буття як абсолют не знаходиться ні в мисленні, ні в протяжності, оскільки вони становлять взаємовиключення цих сутностей.

Відстоюючи принципи емпіричної філософії, французький мислитель дотримувався концепцій «поміркованого деїзму» та «всезагальної конкретності». За деїстичним принципом у XVIII ст. закріпилося значення філософського розуміння Бога, що протистоїть теології. Деїзм Вольтера до кінця XVIII ст. був провідним напрямком у формуванні європейського вільнодумства. Прихильники деїстичної концепції в філософії заперечували можливість будь-якого впливу Бога на розвиток природних та історичних подій. Французький просвітник обґрунтовував існування Бога,

який не належав до конфесійної та теологічної визначеності. Гегель доводив, що Вольтер розумів Бога як абсолютну істоту, яка існує за межами самосвідомості, це пуста назва, цілком невідоме поняття. Вольтерівський варіант деїстичної концепції отримав широке розповсюдження у Франції та європейських країнах і став основою філософського світогляду епохи Просвітництва. Саме таке визначення сутності божественного формувало основу його філософського деїзму.

Засновник німецького іdealізму зазначав, що замість абстрактної метафізики Р. Декарта Вольтер намагався втілити принцип «всезагальної конкретності», який мав провідне значення в його філософії. На думку Гегеля, французькі просвітники у своїх філософських пошуках виходили з принципу «всезагальної єдності» та втілювали поняття «дотепності», а німецькі філософи в цей час використовували можливості критики чистого розуму. У французькому Просвітництві XVIII ст. знаходимо всеохоплюючу філософську потребу, «всезагальний і конкретний погляд на всесвіт» і повну незалежність від будь-якого авторитету та абстрактної метафізики.

Філософія Вольтера характеризується рухливістю, становить «абсолютне поняття», спрямована на критику існуючих традиційних уявлень та закріплених думок, руйнує все нерухоме та «втілює в собі свідомість чистої свободи» (Гегель, 1935, с. 382). Результати пізнання визначаються самосвідомістю, а не зовнішніми обставинами, саме критична діяльність самосвідомості забезпечує істинність логічних міркувань. Все, що існує за межами самосвідомості гине, зникають попередні традиції, віра в Бога, суспільні та релігійні авторитети.

Гегель звертає увагу на дивовижну впевненість в істинності розуму, готовність вступити в боротьбу з усім попереднім «інтелектуальним світом», не маючи «сумніву в його руйнації». Використовуючи зброю людського глузду та дотепності, Вольтер спрямував інтелектуальні зусилля проти «світового стану» в галузі правопорядку, державного устрою, судочинства, а також проти способу правління та політичного авторитету. Французький просвітник наповнює зміст власних достовірних положень так званими «безпосередньо ясними, переконливими істинами людського здорового глузду», котрий покладається лише на ті істини, що «вимагають знайти самого себе». Ці всезагальні визначення, які проголосив мислитель та дотримувався їх «становлять всезагальні ґрунтовні положення», що відповідали його внутрішнім переконанням (Гегель, 1935, с. 385).

Метод Вольтера полягав у тому, щоб розвивати філософські ідеї, виходячи з «природи уявлення та серця». В його концепціях завжди маємо прагнення, спрямоване на освоєння цілого, всезагальну конкретність. Саме у філософії французького просвітника, на думку Гегеля, маємо достатні уявлення про конкретну єдність, що становить протилежність абстрактним метафізичним визначенням. Конкретна єдність у вольтерівській філософії проявлялась у визначенні законів природи в теоретичній

сфері та у формі соціально-політичного реформування суспільних відносин у практичній сфері.

У філософських побудовах французького мислителя спостерігаються три основні аспекти наукового дослідження: по-перше, негативний, по-друге, позитивний і по-третє, конкретно-філософський. В негативній частині філософських роздумів Вольтера самосвідомість руйнує догматичні основи метафізики, проте, ще не створює якісно нову визначену конкретну єдність. Гегель запевняв, що у французькій філософії знаходимо лише заперечення попередньої традиції, що становить основу культури Просвітництва. Німецького філософа дивує у творах Вольтера «дивовижна енергія та сила поняття» в його боротьбі з абстрактною метафізикою та консерватизмом. Негативній стороні французького Просвітництва, зауважує Гегель, потрібно «надати справедливості». Субстанціональним в ній є «атака розумного інстинкту» на стан виродження та «повної всезагальної брехні», на консервативний «елемент закам'янілої релігії», що становило заперечення розуму та свободи волі людини. Об'єктом нещадної критики Вольтера постає «жахливий формалізм і мертвість» позитивної релігії, а також традиційні скріпи суспільних відносин, правові установи та державна влада.

Релігія у Франції XVIII ст. не отримала очищення М. Лютером, становила собою «зневажливі забобони, попівщину, дурість» і, головним чином, розбазарювання багатства та безмежного достатку земних благ аристократів при пануючій злиденності народу. Французька філософія спрямовує зусилля проти «упередження та зіпсованості» суспільного стану, викриває підле, лицемірне та несправедливе, піддає «могутності сміху» та «зневазі людей» встановлені консервативні традиції. Розум і серце критично переосмислюють існуючий стан речей. Філософія Просвітництва вимагала втілення ідеалів розуму та наукової освіти.

Поруч із негативною стороною філософського вчення Вольтера існує позитивна, наповнена змістом частина його філософських пошуків. В якості основи позитивного вчення слугують так звані «безпосередньо якісні» істини здорового глузду. Філософи епохи Просвітництва пропонували лише «загальну ідею», проте, як має бути, але не вказували на засоби її здійснення. Загальні міркування стосувались необхідності просвіти та принципів самосвідомості, спрямованих проти релігійної ієрархії, стану священників, а також проти замкнутої касты в правовій сфері, проти тих, які мають виключно право на істину як абсолют. Згідно Вольтера лише людський розум має право на власне судження та суб'єктивну свободу, що була завойована за допомогою «свого генія, теплоти почуття та полум'яності розуму». Тільки розум, дух (*der Geist*) людини становить джерело активної діяльності та загальної поваги. В цьому проявляється, за виразом Гегеля, «фанатизм абстрактної думки» французького мислителя (Гегель, 1935, с. 390).

Характеризуючи позитивне спрямування філософської концепції Вольтера, німецький ідеаліст вказує на незадовільний зміст його основоположень,

котрі не відповідають загальноприйнятому, логічно вивіреному обґрунтуванню. Позитивне джерело знання він вбачає у людському розумі, у «всезагальній свідомості» людини, в «здоровому людському глузді», але не у формі логічного поняття. Вольтер та його однодумці виражають результати філософських істин лише у формі «всезагальних думок». Подібні істини складають сутність першопочаткових суджень про те, що індивід володіє в своєму серці «почуття права», а релігія та віра не повинні бути «вимушеним обов'язком», а тільки заслуги, талант, добродійність являють собою достовірну істину. Філософські дефініції здебільшого опираються на чуття та здоровий глузд, а це значить, що їх сутність не розкрита, «не пізнана в їх необхідності».

Філософські поняття характеризуються однобічністю, обмеженістю та складають лише момент цілого. Гегель зауважував, що в процесі пізнання ми знаходимо лише «вельми абстрактні думки, котрі за своїм змістом та наміром повинні бути конкретними», але поверхневий спосіб міркування виявився недостатнім для логічного обґрунтування та виведення основних філософських істин. Вольтер та його послідовники виходять із того, що природа є ціле, все в ній визначене законами, «сукупністю різних рухів, ланцюгом причин і дій». З цього приводу класик німецького ідеалізму іронічно зауважував, що це лише «загальні слова, якими можна наповнювати книги» (Гегель, 1935, с. 391-392).

Крім негативного та позитивного спрямування у французькій філософії здійснюється спроба конструктивної розробки загальної ідеї конкретної єдності. Результатом французького Просвітництва є наполегливе прагнення отримати в процесі філософських пошуків «загальну єдність», не абстрактну, а наповнену конкретним змістом. Французькі філософи оголошували війну всякому «потойбічному авторитету», будь-якій абстрактній думці, що не має в собі наявного сенсу. Німецький ідеаліст зазначає, що в цій філософії зустрічаються «великі уявлення про конкретну єдність», протилежні абстрактним метафізичним визначенням людського глузду (Гегель, 1935, с. 395). Головним у працях Вольтера є розуміння того, що об'єкт пізнання повинен бути в наявності, а присутність індивіда як суб'єкта пізнання обов'язкова. В даному судженні по суті маємо діалектичну взаємозалежність суб'єкта та об'єкта пізнання.

Гегель вказував на те, що в будь-якому філософському вченню мають бути два підходи, щодо визначення сутності поняття «конкретного». З одного боку – це «конкретність ідеї та наявність у ній духу», по суті логіко-теоретичне пояснення конкретності, а з іншого – «змістовність поняття» має бути наявною та предметно-конкретною. Подібне діалектичне визначення сутності конкретного відбувається в розумових формах. Французькі філософи захищали ідею конкретної всезагальної єдності з «величнішим натхненням і полум'ям». Особисту думку, свободу переконань та совісті вони «звели до знамен народів» і при цьому здійснили в іншій формі «лютеранську Реформацію» (Гегель, 1935, с. 395-396).

Проблема втілення всезагальної єдності стала основою «чудової книги» «Дух законів» Ш.-Л. Монтеск'є. Вольтер з цього приводу зауважував, що цей твір є самою «дотепністю» стосовно законів історичного розвитку народів, в тому розумінні, що їх державний устрій, релігія, все, що знаходиться в державі складає цілісність. Французька філософія відчуває абсолютну потребу в знаходженні відповідного «компаса всередині себе», зокрема, в людському дусі. Наполегливі пошуки самодостатньої філософської опори становили необхідну вимогу втілення людської гідності та свободи. Гегель констатує, що єдине, «момент самості, суб'єктивної свободи» має бути завжди присутнім у діяльності людини. Завдяки філософським пошукам французьких просвітитників індивід отримав «в середині себе нескінчену силу». Тільки людині належить свобода волі. Свобода становить особливу властивість життєдіяльності індивіда. Свобода волі невід'ємна від поняття «людина». Відмовитись від своєї свободи означатиме відмову від власної людської сутності, оскільки лише в «раба немає ні прав, ні обов'язків», – зауважував класик німецького ідеалізму. Свобода, на думку Гегеля, – це «саме мислення», «єдність мислення із собою є свобода», що прагне до самореалізації, оскільки спосіб власного існування має бути «рівним собі» для мислячого індивіда. Воля свободна лише як «мисляча воля» (Гегель, 1935, с. 398-399). Розум відчужений від волі, був би чимось абсурдним, бо він був би при цьому безцільним.

У послідовника Вольтера французького просвітника Ж.-Ж. Руссо принцип свободи волі людини наповнюється реальним змістом. Індивід став розуміти себе як «нескінчену силу». Ідея свободи забезпечувала у Вольтера та його послідовників логічний перехід до кантівської критичної філософії, яка в теоретичному відношенні поклала в свою основу принцип вільної діяльності індивіда. Пізнання спрямовується до власної свободи та до конкретного змісту, а саме до того, чим воно «володіє в своїй свідомості».

Проте, як доводив Гегель, філософія Вольтера та його однодумців не знайшла достовірного підґрунтя в теоретичному пізнанні, в результаті стала однобічною та абстрактною. В теоретичній філософії французи перейшли на позиції матеріалізму та натуралізму, оскільки здоровий глузд проявляв себе у формі абстрактного мислення та зупинявся тільки на фактах людського досвіду. За ствердженням німецького філософа, вони приймали в якості «єдиного істинного» лише відчуття та матерію і зводили до них весь процес мислення, всі моральні норми. Ці «великі розуми» висловили дуже багато надзвичайно важливого, проте, спроба сформуванню принципу «всезагальної конкретної єдності» в межах людського глузду та окремих мисленневих суджень мала однобічний вираз, зводилась до існування матерії та природних обставин.

Філософія Вольтера має антиномічні форми виразу, тобто подвійність матеріального та ідеального, ролі відчуття та розуму в процесі пізнання. Французький просвітник намагався поєднати нерозривність мате-

рії та руху зі ствердженням божественного джерела руху. На його думку, достатньою основою процесу взаємодії в природі має бути єдиний розум, конкретна цілісність, що характеризуються універсальністю та могутністю. Позитивний характер та обмеженість концепції «всезагальної конкретності» мислителя відображає відповідний рівень історичної практики XVIII ст., розвиток наукового знання досліджуваної епохи та суттєві впливи релігії на різноманітні форми суспільного життя та діяльності людини.

Обговорення. Епоха Просвітництва – це «вік філософії», розуму, свободи волі людини, що спрямовує свої знання на перетворення людського життя. Прогрес освіти отримує зрілість та ефективно впливає на всі сфери людської діяльності. Вольтер намагається втілити в практичне життя просвітницьку теорію прогресу, що ґрунтується на принципах справедливості та гуманності. В практичному плані раціоналістичні ідеї французького Просвітництва безпосередньо вплинули на становлення «освіченого абсолютизму», здатного перебудувати суспільство за мудрими порадами філософів-просвітників.

Висновки. Критичний аналіз концепції «всезагальної конкретності» у філософії Вольтера розкриває логічну послідовність формування даного принципу як достатнього підґрунтя розвитку історико-філософського процесу в французькому Просвітництві. В результаті критичного дослідження ідеї конкретної цілісності з'ясується її конструктивний зміст та обмеженість в умовах суспільної практики, науки та релігії у Франції XVIII ст. Гегель чітко розкриває основи негативної та позитивної сторони філософії Просвітництва в напрямку до пошуку всезагальної конкретної єдності як в теоретичній, так і в практичній площині. Але, гегелівське пояснення формування концепції «всезагальної конкретності» Вольтера розкривається в межах світоглядної парадигми абсолютного ідеалізму, що, в свою чергу, обмежує пізнавальне та практичне її значення. Отже, концептуальні основи філософії Вольтера та його послідовників залишаються актуальними на часі.

Список використаних джерел

- Бичко І. В., Бойченко І. В., Табачковський В. Г. Філософія : підручник. Київ : Либідь, 2001. 408 с.
- Вольтер Ф. М. Философские сочинения / пер. с фр. С. Я. Шейнман-Топштейн; АН СССР, Ин-т философии. Москва : Наука, 1988. 750 с. (Памятники филос. мысли).
- Гегель. Сочинения. Т. 11: Лекции по истории философии, Кн. 3. Москва : Соцэкгиз, 1935. 527 с. URL: https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_nemeckaja_klassicheskaja/gegel_sochinenija_tom_11_lekcii_po_istorii_filosofii_kniga_3/12-1-0-534
- Гусев В. І. Західна філософія нового часу. XVII–XVIII ст. Київ : Либідь. 1998. 368 с. URL: http://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2015/Gusev_2000_368.pdf
- Кушаков Ю. В. Нариси з історії німецької філософії Нового часу : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури. 2006. 460 с.

- Попович М. Істина. Правда. Життя. Думки небайдужої людини : збірник науково-публіцистичних статей / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. Київ, 2010. 428 с.
- Шинкарук В. І. Единство диалектики, логики и теории познания / АН УССР, Ін-т філософії. Київ : Наук. думка, 1977. 367 с.

References

- Bychko I. V., Boichenko I. V., & Tabachkovskiy V. H. (2001). *Filosofia* [Philosophy]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Gegel, (1935). *Sochineniia. Lektcii po istorii filosofii* [Works. Lectures on the History of Philosophy] (Vol. 11, Book 3). Moskva: Sotcekgiz. Retrieved from https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_nemeckaja_klassicheskaja/gegel_sochinenija_tom_11_lekcii_po_istorii_filosofii_kniga_3/12-1-0-534 [in Russian].
- Husiev, V. I. (1998). *Zakhidna filosofiiia novoho chasu. KhVII–XVIII st.* [Western philosophy of modern times. XVII–XVIII centuries]. Kyiv: Lybid. Retrieved from http://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2015/Gusev_2000_368.pdf [in Ukrainian].
- Kushakov, Yu. V. (2006). *Narysy z istorii nimetskoï filosofii Novoho chasu* [Essays on the history of German philosophy of modern times]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
- Popovych, M. (2010). *Istyna. Pravda. Zhyttia. Dumky neбайдужої liudyny* [Truth. Truth. Life. Thoughts of an indifferent person]. Kyiv [in Ukrainian].
- Shinkaruk, V. I. (1977). *Edinstvo dialektiki, logiki i teorii poznaniia* [Unity of dialectics, logic and theory of cognition]. Kiev: Nauk. dumka [in Russian].
- Volter, F. M. (1988). *Filosofskie sochineniia* [Philosophical Works]. Moskva: Nauka [in Russian].

Sheiko S.V.

CRITICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF «UNIVERSAL CONCRETENESS» IN VOLTAIRE’S PHILOSOPHY

The article presents a critical analysis of the concept of «universal concreteness» in Voltaire’s philosophy. The content of the ontological and epistemological foundations of Voltaire’s worldview in his historical-philosophical searches is revealed. The abstract nature of the principles of deism and «universal unity» in the philosophy of the French enlightener is the result of the influence of the one-sidedness of representatives of empiricism and rationalism. Voltaire and his associates in their philosophical constructions, argued G. Hegel, proceeded from the principle of universality and the embodiment of the concept of «wit», while the Germans relied on the possibilities of criticism of pure reason. The potential possibilities of the concept of «universal concreteness» in Voltaire’s worldview form the basis of his theoretical and practical philosophy, in particular of human existence, morality and free will.

Keywords: Voltaire, French Enlightenment, philosophy, universal concreteness, deism, ontology and epistemology, empirical and rational, regularity, wit, free will.